

Prikaz

Rukopis primljen 1. 2. 2023.

Prihvaćen za tisak 2. 2. 2023.

<https://doi.org/10.22210/govor.2022.39.11>**Ivana Gusak Bilić***igbilic@adu.hr*Akademija dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu
HrvatskaRobert Barton, Rocco Dal Vera: *Voice: Onstage and Off*. New York, Routledge, 2017.

Knjiga *Voice: Onstage and Off / Glas na pozornici i iza nje* Roberta Bartona i Rocca Dal Vere dosad je u izdavačkoj kući Routledge imala tri izdanja. Prvo je bilo 1995., drugo 2011. i treće 2017. godine. Iako je prošlo nekoliko godina od posljednjega izdanja knjige, vrijedno je prikazati ju jer je riječ o knjizi koju je udruženje Association for Theatre in Higher Education nominiralo za nagradu Best New Theatre i kojom se koriste nastavnici više od 600 kazališnih visokoškolskih programa. Kao takva zasigurno može biti izvor i inspiracija za rad na glasu u profesionalnome ili privatnome životu.

Autor Robert Barton profesor je emeritus glume na Sveučilištu u Oregonu. Za svoju knjigu *Style for Acting*, objavljenu 2020., dobio je nagradu Best Book Award i nagradu Outstanding Acting Coach. Suautor Rocco Dal Vera sveučilišni je profesor i vokalni trener na Sveučilištu u Cincinnatiju kojemu je udruženje Voice and Speech Trainers Association dodijelilo najvišu titulu (Member of Distinction).

Barton i Dal Vera zajedno su osmislili knjigu kao cjeloživotni materijal za studente kojemu se mogu vraćati tijekom studentskoga ili profesionalnoga života, ali i kao nastavni materijal s uputom kako sadržaj knjige primijeniti u različitim visokoškolskim programima. Osnovna je značajka knjige njezin udžbenički karakter zbog kojega se čitatelj lako snalazi u njezinih devet poglavlja.

Započinju poglavljem *Posjedovanje glasa* u kojemu u 13 potpoglavlja navode brojne savjete za upoznavanje vlastitoga glasa. Puno pozornosti posvećuju upoznavanju glasa jer drže da je naše društvo glasovno neosvijesteno, a upravo je svijest o vlastitome glasu osnova za budući vokalni napredak. Prvi korak izrada je vokalnoga

profila (pomoću brojnih parametara, npr. uočavanje razlike između svojega privatnoga i javnoga govora, uočavanje promjena glasa s obzirom na raspoloženje, prisutnost regionalnoga izgovora, na koji se način dob i spol odražavaju na naš glas itd.). Drugi je korak prikupljanje osnovnih "rekvizita", kao što su zrcalo, snimač i radni materijal, odnosno tekst. Autori ne preciziraju, ali dodajmo da je dostatno manje zrcalo u kojemu se može promatrati lice, odnosno usne, u svrhu ispravljanja izgovora glasova. Primjerice, u hrvatskome standardnome jeziku odmak u izgovoru glasova /č/, /dž/, /š/ ili /ž/ možemo kontrolirati ako pripazimo na položaj usana, koje su zaokružene, ali ne i ispupčene kao kada izgovaramo glas /u/. Nadalje, svrha je snimanja povezivanje osjećaja vlastitoga govora i onoga što zaista čujemo (osoba vlastiti govor čuje drukčije zbog koštane provodljivosti zvuka, koja je prisutna pri slušanju samih sebe, ali koja izostaje kada slušamo sugovornike). Opetovanim slušanjem vlastiti će nam glas prestati biti "strancem".

Vrlo je zanimljivo potpoglavlje *Recept za glas – devet sastojaka*. "Sastojci" o kojima autori govore jesu: brzina, ritam, artikulacija, izgovor, tonska visina, volumen, kvaliteta, izbor riječi i neverbalno vokaliziranje. Mišljenja su da se glas može posjedovati samo ako se osvijesti svako govorno sredstvo zasebno. (1) Tempo ili brzina govora sastavnica je govora koja se najlakše prepoznaje, ali najteže mijenja. Prvi je korak prema promjeni uočavanje okolnosti u kojima mijenjamo svoju govornu brzinu. (2) Ritam govora uspoređuju s bubnjevima te postavljaju pitanje: ako bi bubanj pratio naš govor, kada bi udarao, koliko često i koliko snažno? Ističu da je K. Stanislavski brzinu i ritam govora držao najvažnijim govornim sredstvima u glumi. Velik dio scenskoga govora odnosi se na oslobađanje od vlastite brzine govora i pronalaženje brzine govora koja odgovara dramskoj osobi. (3) Artikulacija i izgovor bliski su pojmovi. Ističu da artikulacija nije izgovor riječi, već precizan izgovor svakoga glasnika zasebno. Naime, riječ možemo izgovoriti pogrešno, ali potpuno artikulirano, što znači bez mumljanja, mucanja, zamuckivanja ili usporavanja. Tko ima poteškoća s artikulacijom, treba usavršavati brzinu, točnost, ispravan položaj govornoga aparata i kontrolu u izgovoru glasnika. Nakon artikulacije dolazi (4) izgovor, koji povezuju s naglaskom i dijalektom, pa razlikuju standardan, regionalan i neuobičajen izgovor. On ne podrazumijeva kako je glas ili riječ izgovorena, već koliko je takav izgovor udaljen od očekivana standardna izgovora. Konkretno, je li naglašen ispravan slog riječi, je li umetnut ili izostavljen slog i je li došlo do zamjene glasnika? (5) Tonska

visina govorno je sredstvo koje je određeno fizionomijom naših glasnica. Muškarci obično imaju duže i deblje glasnice zbog čega je njihova tonska visina niža. Suprotno tome, žene i djeca obično govore na višoj tonskoj visini jer su im glasnice kraće i tanje. Bitno je istaknuti da i muškarci i žene imaju fiziološku sposobnost upotrijebiti više tonskih visina od onih na kojima obično govore. Većini je za to potreban poticaj. Zato je važno znati da različite tonske visine šalju različite poruke, npr. ako na kraju rečenice ostvarimo višu tonsku visinu, rečenica će zvučati kao pitanje i ukazivati na to da smo nesigurni ili da tražimo potvrdu svojega sugovornika. (6) Jačina glasa u glumi povezana je s glasnoćom i mjestom na kojemu glumac ostvaruje rezonantnost. Ona je najveća kada se primjenjuje tzv. duboko ili abdominalno-dijafragmatsko disanje. Bitno je osvijestiti da se povećanjem jačine glasa često povisi tonska visina glasa, pa je potrebno vježbati kontrolu tih sredstava govora.

Ako bi se od svih "sastojaka" morao izdvojiti jedan, autori tvrde da bi to bila (7) kvaliteta glasa. Prema autorima moguće ju je opisati s obzirom na više kriterija: na slušateljevu impresiju, na rezonantno mjesto, na fizičko stanje govornika, na apstraktnu sliku i na učinak na sugovornika. Zbog toga su moguće brojne različite kvalitete glasa i velik glumački prostor. Autori ističu da je svaka mogućnost dostupna svakome i da je glas bogatiji ako se istovremeno ostvaruje veći broj sastavnica kvalitete glasa. (8) Izbor riječi važno je govorno sredstvo jer upravo o njemu ovisi hoće li tvrdnja koju izgovaramo biti formalna ili neformalna, elegantna ili profana, jednostavna ili složena, šaljiva ili ozbiljna itd. (9) Neverbalno vokaliziranje podrazumijeva glasove koji nisu sastavnim dijelom riječi. Dramski pisci rijetko u svoj tekst upisuju neverbalna vokaliziranja jer su dijelom govorena jezika i teško ih je zapisati. Međutim, ona pojedinim scenama daju dozu stvarnosti, pa je na glumcu da ih upiše. Puno je trenutaka u kojima su takvi zvukovi sadržajno snažniji od riječi. Poglavlje o posjedovanju glasa autori završavaju dvama poglavljima u kojima navode vježbe za zagrijavanje glasa. Za cjelokupno zagrijavanje glasa navode 11 vježbi, dok kratko zagrijavanje svode na šest vježbi. Vježbe se odnose na osvješćivanje cijeloga tijela (stiskanjem pojedinih dijelova tijela, počevši od tjemena sve do stopala i nožnih prstiju), vježbi disanja, vokaliziranja i konačno artikuliranja, sve dok se ne postigne opuštenost cijeloga tijela, a tako i govornoga aparata.

Na prvo poglavlje nadovezuje se drugo poglavlje, pod nazivom *Liječenje glasa*, u kojemu autori donose savjete kako "izliječiti" svoj glas, odnosno kako usavršiti disanje,

brzinu, ritam, artikulaciju, tonsku visinu, volumen i kvalitetu. Tim problemima vrlo jednostavno i simpatično pristupaju "liječnik za glas" i "psihijatar za glas". Primjerice, u kontekstu usavršavanja disanja, ako je liječnik za glas kao problem utvrdio plitko disanje, onda psihijatar za glas postavlja pitanja: Opireš li se ili bojiš li se situacije u kojoj se nalaziš?, Jesi li anksiozan(a)? itd. Svrha je poglavlja dublje proniknuti u sastavnice svojega glasa kako bi se njima moglo upravljati. U trećem poglavlju (*Usavršavanje jezika*) autori s glasa prelaze na jezik, odnosno na fonologiju pojašnjavajući da je potrebno poznavati najmanje jezične elemente kako bi se ono što je autor napisao moglo preoblikovati u ono što dramsko lice izgovara. Pojašnjavaju grupiranje otvornika i zatvornika, zvučnih i bezvučnih zatvornika te naglašenih i nenaglašenih slogova. Poglavlje završavaju opisom na koji način jedni glasovi utječu na druge i kako nas naš izgovor određuje.

Nakon ovladavanja osnovnim jezičnim znanjem slijedi (četvrto) poglavlje *Razvijanje glasa*, što autori smatraju cjeloživotnim procesom. S obzirom na to da glumac mora osjetiti unutarnji ritam riječi, prepoznati književne postupke pisaca, razumjeti retoričke tvorbe i, ono najvažnije, dati riječima odgovarajuće značenje, autori donose nove vježbe za brzinu i ritam, izgovor i artikulaciju, tonsku visinu, volumen, kvalitetu te disanje u emociji. Tako, primjerice, vježbom za ritam poučavaju kako pronaći slobodu unutar forme, odnosno kako poštivati zadani ritam stiha i istovremeno pronaći vlastitu interpretaciju. *Poboljšavanje glasa* peto je poglavlje u kojemu autori govore o prestižnim izgovornim varijetetima (akrolektu i hiperlektu) u engleskome jeziku kojima treba ovladati kako bi se za tim znanjem moglo posegnuti kada bude potrebno.

Posvetivši glasu pet poglavlja i jeziku jedno poglavlje, autori u sedmome poglavlju (*Razumijevanje teksta*) prelaze na tekst. Ističu da glumca do razumijevanja teksta vode sljedeći koraci: provjera značenja svake riječi, parafraziranje teksta, pronalaženje jednostavnih rečenica (koje se sastoje od subjekta, predikata i objekta) i dodavanje većih cjelina. Razlikuju osnovne (A), opisne (B) i zavisne (C) cjeline. Za primjer uzimaju Julijin citat iz trećega čina *Romea i Julije* W. Shakespearea: (A) *Ja kupih sebi dvorac ljubavi, / (A) Al još u njemu nisam boravila, / (B) I prodana sam, ali užita / (B) Još nisam dosad. (A) Ovaj mi je dan / (A) Toliko mrzak (C) kao djetetu / (C) Nestrpljivome noć pred blagdanom, / (C) Kad ima lijepo nove haljine, / (C) A ne sm'je ih obući.* Autori upućuju na to da svaka cjelina mora zvučati smisleno dok se ne spoje sve

cjeline. Poglavlje završavaju savjetima (od A do Z) koji pomažu u pripremi klasičnoga teksta jer upravo takav tekst omogućuje rast i ispunjenje više od ijednoga drugoga materijala. Kada se ovlada razumijevanjem teksta, može se prijeći na *Oslobađanje drugih glasova* (sedmo poglavlje) pod čime autori podrazumijevaju tri osnovna načina usavršavanja glasa. To su ovladavanje naglascima, posuđivanje glasa (likovima u crtanim filmovima i sl.) i pjevanje. Svaku temu potkrjepljuju brojnim prijedlozima za čitanje.

U predzadnjemu poglavlju (*Odabiranje sustava*) donose imena pet velikih vokalnih trenera: Cicely Berry, Arthur Lessac, Kristin Linklater, Edith Skinner i Patsy Rodenburg. Vrlo su korisna pitanja pomoću kojih se može utvrditi koji vokalni treneri najbolje odgovaraju kojemu tipu osobe. (Vizualnome tipu više odgovaraju E. Skinner ili K. Linklater; auditivnome tipu A. Lessac, E. Skinner i možda K. Linklater, a kinestetskome tipu K. Linklater i A. Lessac. Za rad C. Berry i P. Rodenburg tvrde da se dobro uklapa u rad ostalih triju vokalnih trenera.) Uz svakoga autora donose kratak opis njihovih djela i nadovezuju se s više od 30 prijedloga za čitanje. Ističu da rad na glasu podrazumijeva integraciju glasa i tijela i završavaju tvrdnjom kako glas i govor nisu statične prirode, već je potrebno razmišljati o budućnosti svojega glasa. Stoga u završnome poglavlju (*Glas u budućnosti*) autori predlažu osam strategija za razvoj glasa: posjedovanje, liječenje, usavršavanje, razvijanje, poboljšavanje, razumijevanje, oslobađanje i odabiranje. Završavaju tvrdnjom da se rad na glasu nikada neće okončati, ali i obećanjem da se neće okončati ni zadovoljstvo otkrivanjem njegovih mogućnosti.

U knjizi *Voice: Onstage and Off* Barton i Dal Vera donose obilje informacija o glasu, artikulaciji, izgovoru, jeziku, gramatici i tekstu. Popraćene su brojnim vježbama i dodatnom literaturom sa svrhom osvješćivanja i učenja o tim temama kao zasebnim cjelinama, ali i vježbama koje ih integriraju i vode cjelokupnoj govornoj izvedbi. Ne želimo reći da količina informacija, vježbi i literature ovu knjigu čine kvalitetnom, već da je čine dostupnom različitoj publici. Iako su pojedine teme i vježbe prilagođene govornicima engleskoga jezika, hrvatski čitatelji i dalje imaju brojne mogućnosti za istraživanje i rad na sebi. Zbog svojega udžbeničkoga karaktera može biti vrlo korisna studentima različitih studija. Primjerice, studentima glume koji svoje praktično znanje trebaju potkrijepiti teorijskim znanjem ili studentima fonetike koji, upravo suprotno, svoje teorijsko znanje trebaju potkrijepiti praktičnim znanjem. Zapravo, studentima

bilo kojega nastavnoga smjera, čiji će profesionalni rad podrazumijevati dugotrajno govorenje, ova knjiga može pomoći u shvaćanju bitnosti ispravnoga disanja tijekom govora i prakticiranju vježbi za zagrijavanje i hlađenje govornoga aparata sa svrhom sprječavanja vokalnih ozljeda. Jednako tako njome se može poslužiti svaki pojedinac koji se iz privatnih ili poslovnih razloga želi vokalno usavršiti. Međutim, to što su autori nastojali složene teme jednostavno pojasniti nipošto ne znači da knjiga ne bi bila korisna vokalnim profesionalcima jer, kako su sami autori rekli, rad na glasu cjeloživotni je proces. Također, može biti inspiracija nastavnicima istih ili različitih struka kako bi suradnjom i zajedničkim promišljanjem omogućili nastanak sličnoga materijala s opisima i primjerima prilagođenima hrvatskome jeziku.
